

Kā katru gadu pašā sezonas karstumā liela daļa no Jums saņem Deklarāciju par aizsargāto šķirņu pašaudzētās sēklas sējumiem no Latvijas Sēklaudzētāju asociācijas. Daži

šādas informācijas sniegšanu gadiem uztver par pašsaprotamu, daži izbrīnīti noliek malā – kaut kad vēlāk iepazīsies cītīgāk, bet vēl daži aizmet neminstinoties – sak, mani tas neskar. Un lai gan Deklarācijas iesniegšanas termiņš jau garām, iztaujājām **Latvijas Sēklaudzētāju asociācijas (LSA) valdes priekšsēdētāju SANITU ZUTI** par to, cik atsaucīgi ir lauksaimnieki Deklarācijas aizpildot.

Kāpēc daži maksā par visiem?!

Kas ir Deklarācija, un kāpēc lauksaimniekam tā jāaizpilda?

Jaunām laukaugu šķirnēm, tāpat kā visiem autordarbiem, ir tiesības būt aizsargātiem un to reglamentē Augu šķirņu aizsardzības likums. Tas nosaka, ka aizsargātās šķirnes sēklas drīkst pavairot, tirgot tikai ar selekcionāra atļauju, t.i., noslēdzot licences līgumu un maksājot selekcionāram autoratlīdzību. Šķirnes pavairošana nav tikai sēklas ražošana sēklkopības saimniecībās. Arī sēklas izaudzēšana, sagatavošana savām vajadzībām (bez sertifikācijas) ir pavairošana, tikai šajā gadījumā likumdošana nosaka īpašu izņēmumu plašāk audzēto laukaugu audzētājiem: lauksaimniekiem nav obligāti jāslēdz licences līgums, bet brīvprātīgi, pēc selekcionāra pieprasījuma, jāinformē par šķirnēm, ar kurām apsēti lauki. Audzējot aizsargātās šķirnes, saimnieka pienākums ir maksāt autoratlīdzību par to sēklas daudzumu, kas izmantots katra ha apsēšanai.

Jebkuram lauksaimniekiem ir tiesības nopirkt un pēc tam pavairot jebkuras šķirnes sēklu savā saimniecībā arī tad, ja viņš nav sēklaudzētājs. Mums Latvijā kā pēcpadomju sistēmas saimniekošanas pārņēmējiem, ir izteikta pašaudzēšana un universalitāte –paši visu darām! Tāpēc ekonomējam, kur nu vien mākam – nodarbojamies ar mājražošanu un pašapgādi, bieži vien upurējot kvalitāti un labo praksi, kas dotu labākus rezultātus.

Statistika rāda, ka no strauji pieaugošajām graudaugu platībām, kas šogad pieaugušas līdz 700 000 ha, ar sertificētu sēklu tiek apsēti labi ja 10 – 15 %.

Kartupeļu audzēšanā situācija ir vēl sliktāka – sertificēta sēkla pietiek 5% platību. Loģiski izdarāms secinājums: pārējā platībā aug pašaudzētas sēklas laukaugi.

Realitātē laba sēkla tiek izmantota vismaz 30% sējumu, taču puse no aprītē esošās sēklas netiek sertificēta. Iekšējai maiņai vai tirdzniecībai, kur viens otru neapgrūtina ar sertifikācijas procesu, ir liels pieprasījums.

Tātad selekcionāri vēlas gūt ienākumus gan no sēklaudzētājiem, kuri maksā autoratlīdzības, gan visiem pārējiem lauksaimniekiem.

ES regulas ļauj selekcionāram gūt autoratlīdzības daļu, no tiem, kas gūst labumu no viņa šķirnes izmantošanas savā biznesā. Ja attiecīgā šķirne nebūtu piemērota biznesam, saimnieks to vienkārši nesētu. Būtībā ir vienalga, vai konkrētās šķirnes graudus audzē maizes cepšanai vai izbaro cūkām – saimnieks strādā, lai pelnītu, un šķirne ir resurss saimniekošanai. No vienas sēklas iegūstam 100 sēklas. Tātad gūstam labumu.

Iespējams, daudzi lauksaimnieki varētu būt neizpratnē, kāpēc vēl kaut kas jāmaksā, ja jau es, nopērkot sertificētu sēklu, samaksāju arī autoratlīdzību. Kā tiek aprēķināts maksājums par pašaudzēto sēklu?

Diemžēl viena gada autoratlīdzībā, ko sēklaudzētājs samaksā šķirnes īpašniekam, nav iespējams ielikt arī to daļu labuma, ko lauksaimnieki gūs nākamajos 3–10 gados, kad sēklu pavairos savā saimniecībā un nepirks. Tad sēklas cena trīskāršotos un to tiešām nevarētu atļauties pirkt.

Deklarācijā minētais platības maksājums (par graudaugiem, zirņiem un pupām – 2,85 eiro; rapšiem – 6 eiro un kartupeliem – 20 eiro par hektāru) ir aprēķināts kā 50% no autoratlīdzības par sertificētās sēklas tonnu.

Šķirņu pārstāvji ir apvienojušies atsevišķā LSA selekcionāru sekcijā, un, lai katrs no viņiem nesūtītu saimniecībām savu Deklarāciju, vienojušies par vienotu pašaudzētās sēklas autoratlīdzības likmi, neskatoties uz to, ka autoratlīdzības, ko viņi iegūst no sēklaudzētājiem uz licences līguma pamata, ir ļoti atšķirīgas.

Piemēram, ja pilnā autoratlīdzības cena ir 40 eiro /t, tad puse no cenas ir 20 eiro. Ja izsēj 200 kg/ha, tad vidēji par vienu hektāru pašgatavotās sēklas būtu jāsamaksā 4 eiro. **Selekcionāru pārstāvji jau vairākus gadus vienojās, ka likme ir 2,85 eiro/ha.**

Problēma, ka līdz šim Latvijā nav izveidots mehānisms, kā uzraudzīt šķirņu apriti. VAAD informē tikai par šķirnes sertificēto sēklu apriti. Pārējā šķirņu kustība notiek starp uzņēmējiem, un oficiāli netiek reģistrēta. Prakse brīvprātīgi uzraudzīt šķirņu klāstu ir lielākā daļā Eiropas valstu. Līdzīgi kā Latvijā, Deklarācijas izsūta Polijā un Čehijā, elektroniski tās aizpilda Lietuvā, Somijā. Vācijā, Francijā un Zviedrijā informāciju sniedz arī sēklu sagatavošanas kompānijas. Selekcionārs var ierasties pie zemnieka un pārbaudīt – kādas šķirnes saimniecībā tiek sētas. Tālāk, atkarībā no konkrētās valsts Likumdošanas, viņi vai nu vienojas par maksājumu, vai iestājas administratīvā atbildība par selekcionāra tiesību pārkāpumu.

Uz autoratlīdzību nedrīkst skatīties kā uz augļu ievākšanu vai bagātības krāšanu. Selekcionāriem autoratlīdzības ir galvenais resurss nākamo šķirņu veidošanai, kas prasa tūkstošiem eiro ik gadu.

Tad kāda ir pašreizējā situācija – kas ir tie, kuri maksā autoratlīdzības no pašaudzētās sēklas?

LSA piesaistīja profesionālus juristus, lai izprastu mūsu pašreizējo situāciju: trūkumus likumdošanā, izanalizētu kaimiņu pieredzi, un konstatētu, kāpēc jau pirms desmit gadiem ieviestā deklarēšanās sistēma ir tik neefektīva. Deklarācijas brīvprātīgi aizpilda tikai ap 10 % no visiem lauksaimniekiem, un tas nav godīgi attiecībā pret tiem, kuri sniedz ziņas un maksā autoratlīdzības.

Deklarācijas aizpildīšana ir saistoša tikai tiem lauksaimniekiem – preču produkcijas ražotājiem, kuri apsaimnieko sējplatības virs 20 ha un apstāda kartupeļus vairāk par 3 ha. Tāpēc Deklarācijas izsūtām vien ap 4000 lauksaimnieku, bet tās nosedz ap 80 % no visām graudaugu platībām. Atsaucīgākie ir mazās un vidējās saimniecības līdz 100 ha. Otra maksātāju grupa ir lielās saimniecības, kuru īpašnieki ir ārvalstnieki, jo viņi ir jau pieraduši pie kārtības savā mītnes zemē, un bez tielēšanās aizpilda Deklarāciju kā pašsaprotamu sadarbības apliecinājumu.

Diemžēl vismazāk atsaucības ir tieši no mūsu galvenās mērķauditorijas – specializētajām augkopības saimniecībām, kuriem graudu ražošana ir business, nevis blakusnodarbe.

Tāpat lauksaimniekam nav bijusi motivācija maksāt, selekcionāri nav pielietojuši sankcijas – nav dzirdēts, kā kāds būtu žēlojies par to, ka vairs nav nopērkama konkrētā šķirne.

Selekcionārs jau nevēlas sodīt lauksaimnieku, bet gan uzskata, ka jāveido korekta datu apmaiņa. Autoratlīdzību maksājums būtu tikai normāla prakse, kas apliecinātu abu pušu veiksmīgu sadarbību. Jo vairāk būtu maksātāju, jo vairāk līdzekļu selekcijas darbam, un, iespējams, ka varētu vienoties arī par atlīdzības summu samazināšanu. Šobrīd daži maksā par visiem.

Attiecībā uz pieejamo šķirņu klāstu, bažas rada ārvalstu selekcionāru arvien pieaugošais spiediens, ka mums jāsakārto sava sistēma, jo ievestais sēklas daudzums un saņemtā autoratlīdzības daļa ir nesamērojami maza. Tām kompānijām, kuras Latvijā pārstāv ārvalstu selekcionārus, kļūst arvien grūtāk pamatot, kāpēc Latvijas tirgū būtu jādod iespēja izplatīt kādu no jaunākajām un perspektīvākajām šķirnēm.

Pelēks mums tas sēklu tirgus!

Kur paliek iemaksātās autoratlīdzības par pašaudzēto sēklu? Kā tās nonāk līdz selekcionāriem? Vai Latvijas selekcionāriem tieši šāds atlīdzības veids dod atspaidu jaunu šķirņu veidošanai?

Varu apliecināt, ka viss maksājums nonāk pie selekcionāriem, kurš deklarācijā ir norādīts kā šķirnes īpašnieks. Selekcionāri apmaksā Deklarāciju izsūtīšanu un apkopšanas izmaksas. LSA veic ļoti stingru uzskaiti pa šķirnēm, saimniecībām un selekcionāriem. Pirms izsūtām rēķinu, selekcionāram jāapstiprina, ka konkrētā saimniecība jau nav veikusi autoratlīdzības maksājumu šajā gadā.

Latvijas selekcionāriem lielāko autoratlīdzības piensumu dod licences līgumi ar sēklaudzētājiem, kuri ir lojāli un godprātīgi norēķinās ar šķirnes īpašniekiem. Bet aktīvo sēklaudzētāju Latvijā nav daudz – ap simtu. Autoratlīdzību ienākumi no pašaudzētās sēklas ir salīdzinoši nelieli. Tāpat pārējo saimniecību biznes autoratlīdzību jomā balstās tikai uz godaprātu. Ļoti labi saprotam arī to, ka Latvijas apstākļos daļa saimniecību saimnieko ekstensīvi un pat nezina, ko iesējušas.

Lauku dienās stāvēt pie daudzskaitlīgajiem šķirņu salīdzinājumiem, biežāk uzdotais jautājums pat no pieredzējušu lauksaimnieku puses – kura šķirne ir vislabākā?!

Tas gan ir gaumes un prakses jautājums. Pateicoties pašreizējai konkurencei arī selekcionāru starpā, sliktu šķirni nemaz nevar tirgū ieviest. Ja mūsu klimatiskajos apstākļos kaut kas noiet greizi, kaut vai šķirne vājāk pārziemo, tā ļoti ātri iziet no aprites.

Lauksaimniekiem ir milzīga iespēja – visas šķirnes, kuras ir reģistrētas Eiropas Augu šķirņu katalogā, mums ir pieejamas. Nav pieejamas kādas, piemēram, īpaši ziemcietīgas šķirnes no Krievijas vai Kazahijas, kurām nenotiek reģistrācija Eiropā.

Reģistrācija paredz šķirnes testēšanu uz atšķirīguma, viendabīguma un stabilitātes jeb AVS testu. Ja jaunā šķirne to neiztur, reģistrācija nenotiek. Protams, kādas šķirnes var tikt ievestas arī nelegāli.

Ko nozīmē jēdziens “sertificēta sēkla”?

Jāsāk ar to, ka selekcionāra pienākums ir saglabātas šķirnes īpašības visā šķirnes dzīves laikā, nodrošinot ar izlases kategorijas sēklu. Visā Eiropā sistēma ir vienota. Teorētiski mēs varam nopirkt sertificētu sēklu jebkurā ES valstī. Bet, vai šķirne būs piemērota mūsu reģionam? To izvērtē oficiālos šķirņu saimniecisko īpašību novērtēšanas (SĪN) testos. Ražība, slimību izturība, sausumizturība, ziemcietību, veldres noturību – tie ir SĪN Testa rezultāti, kas var palīdzēt lauksaimniekam izvēlēties piemērotāko šķirni. Ja šķirne nav droša un stabila, tad sēklas sertifikātam nav nozīmes.

Ir dzirdēti dažādi nostāsti – no sēklaudzētāja pirkta sertificētā sēkla nemaz neesot bijusi labāka par kaimiņa pašaudzēto. Vai tas tā var būt? Kas nosaka atšķirības?

Sēklu sertifikācija patiešām negarantē pašu labāko sēklas kvalitāti – tā apliecina, ka pērc konkrētās šķirnes sēklu, un, ka sēklas rādītāji pārsniedz kategorijas minimālos rādītājus. Punktuāls kaimiņš pats var sagatavot sēklu, kura būs rupjāka, dīgstošāka un daudz tirāka par, piemēram, C2 kategorijas sertificētu sēklu, jo šai kategorijai ir pieļaujami diezgan daudz citu sugu piejaukumi. Taču ražojotās saimniecībās, kas strādā ar vairākām sugām un šķirnēm, lai cik rūpīgi nesekotu līdzī, nav viegli ilgstoši nodrošināt šķirnes tīrību – tie varētu būt 2 – 4 gadi. Nejausību var būt pārāk daudz – te kombaīns nav rūpīgi iztīrīts, te sējmašīna, te traktoristam sliktā oma...

Sertifikāts garantē – sēklas piederību šķirnei, tīrību no karantīnas vai citiem bīstamiem piemaisījumiem un atbilstību minimālajām kvalitātes prasībām konkrētam ataudzējumam jeb kategorijai. Tieši pateicoties neapdomībai sēklu aprītē esam iedzīvojušies tādās grūti apkarojamās nezālēs kā vējauza, lāčauza, gaiļsāre, rudzu smilga, kas, sēklu sertificējot, noteikti būtu konstatētas! Tagad par šo vieglprātību saimnieki maksā firmām, pērkot dārgus specializētos herbicīdus.

Agronomisko pamatprincipu – laba raža sākas ar labu sēklu – vēl neviens nav atcēlis. Laba šķirne un laba sēkla ir veiksmīgas augkopības pamats un tikai pēc tam seko visi pārējie agrotehniskie pasākumi – mēslošana, augu aizsardzības līdzekļu lietošana u.c. Sēklu izvēlē pieļautās kļūdas var labot tikai nākamajā sējas gadā.

Sanitu Zuti iztaujāja Iveta Grudovska